

Arşiv Belgeleri Işığında Kâzerûniyye'nin Anadolu'daki Varlığı

The Presence Of Kâzarûniyya In Anatolia According To Archival Documents

Dr. Seval Günbal Bozkurt

İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü,
seval.gunbal@medeniyet.edu.tr

İstanbul Medeniyet University
Faculty of Literature
Eastern Languages and Literatures
<https://orcid.org/0000-0001-5564-0572>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types

Geliş Tarihi | Received

Kabul Tarihi | Accepted

Yayın Tarihi | Published

Yayın Sezonu | Pub Date Season

Sayı | Issue

Sayfa | Pages

Araştırma | Research Article

29 Nisan | April 2024

29 Mayıs | May 2024

30 Haziran | June 2024

Haziran | June

53

1-34

Atıf | Cite as

Seval Günbal Bozkurt, "Arşiv Belgeleri Işığında Kâzerûniyye'nin Anadolu'daki Varlığı". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 53 (Haziran 2024), 1-34.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Seval Günbal Bozkurt).

z

Kâzerûniyye, X. yzylda arif ve muhaddis Őeyh Eb Őhak Kzerni (352-426 h./963-1035 m.) tarafından İnan'ın Fars eyaletindeki Őiraz Őehrinin bir kasabası olan Kâzerûn'da kurulmuŐtur. Kâzerûniyye'nin n, Őeyhinin sağlığında Anadolu, Ćin ve Hindistan'a kadar yayılmıŐ olup, bu tarikat kendine ciddi bir geniŐleme alanı bulmuŐtur. Gaza anlayıŐı ile hareket eden Eb Őhak'ın kurmuŐ olduğu tarikatın ortaya Ćıktıđı lke dıŐında baŐka coğrafyalarda da neŐvünema bulacak kadar yayılmacı bir siyaset izlemesi onun gerek Anadolu'da gerekse baŐka İŐlm lkelerinde etkili olmasına sebep olmuŐtur. Nitekim Anadolu sahasında da Kâzerûniyye tarikatı adına kurulan zaviye ve tekkelerin olduğu bilinmektedir. Kâzerûnîlik araŐtırmalarında çoğunlukla benzer eserler kaynak gösterilerek belli baŐlı Őehirlerdeki zaviyelerin isimleri zikredilmiŐtir. Ancak arŐiv belgeleri incelendiğinde Kâzerûniyye'nin Anadolu sahasında zikredilenden daha geniŐ bir yayılma alanı bulduğu görülmüŐtür. Ankara'da bulunan Kzerni zaviyesi buna bir örnektir. Tasavvuf ve tarikatların Anadolu'daki yayılıŐına dair incelemelerde buradaki zaviyeye değinilmemesi dikkat Ćekmektedir. Bu ĆalıŐma ile Anadolu'nun diğer Őehirlerinde de benzer bir durum söz konusu olabilir mi sorusundan yola Ćıkılarak arŐiv belgeleri incelenmiŐ ve bu kurumlara ilgili belgelerin tarihleri göz önünde bulundurularak tarikatın Anadolu'da etkin olduğu yıllara yönelik bir araŐtırma yapılmıŐtır. Bu ĆalıŐmada yer verilen baŐı belgelerden istifade ile tarikatın nasıl bir yayılma izlediğine deđinilmiŐtir.

Anahtar Kelimeler: Kâzerûniyye, Eb Őhak Kzerni, Anadolu, Arşiv, Zaviye.

The Presence Of Kâzarûniyya In Anatolia According To Archival Documents

Abstract

In the 10th century, the renown of the Kâzarûn-based Kâzarûniyya sufi order was established by the sage and **muḥaddith** Sheikh Abū Ishāq al-Kâzarûnī (963-1035 C.E.) in the town of Kâzarûn, a suburb of Shiraz in Iran's Fars province, had expanded during the sheikh's lifetime to encompass Anatolia, China, and India, thereby finding substantial ground for expansion. The sufi order, founded by Abu Ishaq, who acted with the understanding of **gaza**, followed an expansionist policy that spread in other geographies outside the country where it emerged, causing it to be influential both in Anatolia and other Islamic countries and to gather many supporters. As a matter of fact, it is known that there are lodges and dervish lodges established in the name of the Kâzarûniyya sufi order in Anatolia. However, when the archive documents were examined, it was seen that Kâzarûniyya had a very wide spread area in Anatolia. Kâzarûnī lodge in Ankara is an example of this. It is noteworthy that the lodge here is not mentioned in sufi studies. In this study, archival documents are examined based on the question of whether a similar situation could be in other cities of Anatolia, and research is conducted on the years when the sufi order was active, taking into account the dates of the documents related to these institutions. In this study, it is mentioned how the sufi order spread, using some of the documents included.

Keywords: Kâzarûniyya, Abū Ishāq al-Kâzarûnī, Anatolia, Archive, Lodge.

الوجود الكازرونية في الأناضول في ضوء الوثائق الأرشيفية

الملخص

تأسست الكازرونية في القرن العاشر على يد الشيخ أبي اسحاق الكازروني (352-426 هـ) في كازرون بلدة شيراز في مقاطعة فارس في إيران. وامتدت شهرة طريقة الكازرونية إلى الأناضول والصين والهند في عهد شيخها، ووجدت هذه الطريقة لنفسها مساحة جديدة التوسع. الطريقة التي أسسها أبو اسحاق الكازروني، والذي عمل بفهم غزوة، اتبعت سياسة توسعية انتشرت في مناطق جغرافية أخرى خارج البلاد التي ظهرت فيها، مما جعلها مؤثرة في الأناضول وغيرها من البلدان الإسلامية، وجمعت الكثير من المؤيدين. ومن المعروف أن هناك محافل و محافل الدراويش أقيمت باسم طائفة الكازرونية في الأناضول. وقد ورد ذكر وجود المحافل والمحافل التي أقيمت باسم الكازرونية في أناضول في العديد من الدراسات. في هذه الدراسات، يتم الاستشهاد في الغالب بأسماء النزل في المدن الكبرى، مع الإشارة إلى أعمال مماثلة. ومع ذلك، عندما تم فحص الوثائق الأرشيفية، تبين أن الكازرونية كانت لها مساحة انتشار أوسع في الأناضول مما ذكر. ويعتبر نزل الكازروني في أنقرة مثالا على ذلك. ويذكر أن المحافل هنا لم تذكر في الدراسات الصوفية. في هذه الدراسة، تم فحص الوثائق الأرشيفية بناء على سؤال ما إذا كان يمكن أن يحدث وضع مماثل في مدن أخرى في الأناضول، و تم إجراء بحث حول السنوات التي كانت فيها الطريقة نشيطة في الأناضول، مع الأخذ في الاعتبار تواريخ الوثائق التي تتضمنها هذه الدراسة، يتم ذكر كيفية انتشار الطريقة.

الكلمات المفتاحية: كازرونية، أبو اسحاق الكازروني، الأناضول، الأرشيفية، زاوية.

Giriş

Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesinde Horasan'dan gelen şeyh ve dervişlerin etkisi dikkate değerdir. Yerli halk ve kitlesel göçlerle yeni fethedilen topraklara yerleştirilen topluluklar, bu kişilerin etrafında toplanmıştır. Yeni bir sosyal hayat içerisinde halkın birbiriyle iyi geçinmesini ve birleştirici bir güç olan din ekseninde toplanmasını sağlayan şeyh ve dervişler, aynı zamanda halkın mevcut siyasi otoriteye uyum sağlamalarını da kolaylaştırmışlardır. Dervişlerin gaza faaliyetlerinde bulunup mensup oldukları tarikat içindeki faaliyetlerini yürütebilmeleri için açılan zaviye ve tekkeler, hükümdarların ve halkın manevi bir değer atfettiği bir tarikatın kurucusu adına inşa edilen ribat, hankâh ve makam türbeler zamanla sosyal hayatın canlanmasını sağlayan önemli kurumlar hâline gelmiştir. Zaviyeler genellikle medrese, vakıf, cami, hamam gibi yapıların iç içe olduğu bir külliye içinde bulunuyordu. Bu şekilde yeni yerleşim yerlerindeki sosyal hayata canlılık kazandırılıyordu.

X. yüzyılda arif ve muhaddis Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin (352-426 H./963-1035 M.) İran'ın Fars eyaletindeki Şiraz şehrinin bir kasabası olan Kâzerûn'da kurduğu Kâzerûniyye de yukarıda değindiğimiz amaçlarla Anadolu'ya gelmiştir. Kâzerûniyye'nin ünü, şeyhinin sağlığında Anadolu, Çin ve Hindistan'a kadar yayılmış olup, tarikat kendine ciddi bir genişleme sahası bulmuştur. Gaza anlayışı ile hareket eden bir şeyhin kurmuş olduğu Kâzerûniyye'nin ortaya çıktığı ülke dışında başka coğrafyalarda da neşvünemâ bulacak kadar yayılcı bir siyaset izlemesi onun gerek Anadolu'da gerekse başka İslâm ülkelerinde etkili olmasına ve birçok taraftar toplamasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bazı sultanlar tarafından bu tarikatın kurucusu adıyla kurulan zaviye ve tekkeler de göstermektedir ki; Kâzerûniyye tasavvufi düşünce ve pratikleri yaymayı benimsemiş ve bu nedenle de gittiği her İslâm beldesinde ciddi bir değer görmüştür.

Kâzerûniyye'ye mensup dervişlerin Anadolu'da ilk olarak yerleştikleri kabul edilen Ahlat ve Malazgirt'teki hankâhlar dışında Bursa, Amasya, Konya, Edirne ve Erzurum'da ve daha sonraki yıllarda tespit edildiği üzere Kayseri gibi şehirlerde Ebû İshak Kâzerûnî ismiyle anılan zaviye, tekke ve makam türbeler bulunmaktadır. Bu zaviyelerden Bursa ve Konya'daki yapıların vakfiye ve kitabelerinden anlaşılacağı üzere kuruluş tarihleri bellidir. Ancak Kâzerûnî dervişleri adına Anadolu'nun diğer şehirlerinde bulunan zaviye ve tekkelerin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu

yapılara ait en eski vakıf belgeleri göz önünde bulundurularak bunların kuruluş tarihlerine dair yaklaşık bir tahminde bulunulabilir. Bu doğrultuda tarikatın Anadolu'ya ilk ne zaman geldiğine, Anadolu'da Kâzerûniyye'ye mensup dervişler adına kurulan kaç tane zaviye ve tekke olduğuna ve buradaki tesirlerine dair bazı sorular gündeme gelmektedir. Bu sorulara cevap bulmak amacıyla uzun zamandır sürdürdüğümüz çalışmamızda arşiv belgelerinden yararlanarak ismi zikredilen veya zikredilmeyen Anadolu'daki diğer muhtemel Kâzerûnî zaviyeleri araştırılmıştır. Bu süreçte daha önceki Kâzerûniyye araştırmalarında adı hiç geçmeyen Ankara'daki Ebû İshak Zaviyesinin varlığına rastlanılmıştır.

Bu çalışmada Amasya, Edirne, Erzurum, Ankara ve Şile gibi bazı Anadolu şehirlerinde bulunan Ebû İshak Kâzerûnî ismiyle kurulan ve bu şekilde bilinen zaviye, tekke ve makam türbelerine dair bazı vakıf belgelerine yer verilmiştir. Daha önceki Kâzerûnîlik çalışmalarında bu belgelerin yayınlanmamış oluşu bizi böyle bir çalışmayı gerçekleştirmeye sevk etmiştir. Bu amaç doğrultusunda bahsi geçen arşiv belgeleri, Kâzerûnîliğin Anadolu'daki seyri bakımından bu alandaki araştırmacılara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı zamanda tarikatın âtil ya da etkin olduğu yılları tahmin etmemizi sağlaması açısından da önem arz etmektedir.

Bu makalenin amacı, Kâzerûnîliğin Anadolu'daki yayılış sürecini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde Kâzerûniyye'nin İran coğrafyasında ortaya çıkışı ele alınacak olup ikinci kısımda ise bazı arşiv belgelerine dayanarak Kâzerûnîliğin Anadolu'daki varlığı ve tesiri incelenecektir.

Makalemizin bu kısmında Kâzerûniyye hakkında daha önceden yapılmış bazı çalışmalara değinmekte fayda görülmüştür: Fritz Meier'in **Firdevsü'l-Mürşidiyye**'nin giriş kısmında yazdığı önsöz ve Arthur. J. Arberry'nin "**The Biography of Shaikh Abu Ishak al-Kazaruni**" adlı çalışması, mezkûr eserin mahiyetine dair önemli bilgiler içermekte olup, M. Fuad Köprülü'nün "**Abu İshak Kazruni ve Anadolu'da İshakî Dervişleri**" başlıklı makalesi ise Kâzerûniyye'nin daha çok Anadolu'daki varlığına işaret eden ilk kaynaklar arasındadır. **Firdevsü'l-Mürşidiyye**, Şevkî Çelebi tarafından **Menâkıb-ı Ebû İshak-ı Kâzerûnî** adıyla Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir ve bu çevirinin tıpkıbasımına Fatih Bayram tarafından yazılan ön söz, Kâzerûnî çalışmalarına dair önemli tarihî bilgiler

içermektedir. “**Mürşidiyye ve Bâztâb-ı Ân der Şibh-i Karre**” isimli makale ise Kâzerûniyye’nin Hint alt kitasındaki varlığına değinmektedir.¹

1. Kâzerûnîliğin İran’da Ortaya Çıkışı

Şeyh Ebû İshak, 981 yılında (370 h.) Şeyh Ebû Ali Hüseyin Akkar’ın elinden hırka giydiğinde sadece on sekiz yaşındadır. **Firdevsü’l-Mürşidiyye**’de bu durum, henüz yirmi yaşına girmemişti, ifadesiyle yer alır.² Bu bilgiyi esas alırsak, Kâzerûniyye tarikatının temellerinin de X. yüzyılının son çeyreği veya XI. yüzyılın başı gibi atılmış olduğu söylenebilir. **Firdevsü’l-Mürşidiyye**’ye göre; Ebû İshak’tan önce Kâzerûn’un olduğu yer küçük bir köydü. Bu köyün halkı da çoğunlukla Mecûsilerden oluşmaktaydı. Şeyhin ribâtının bulunduğu yere Neverd diyorlardı yani Şehr-i Köhne. Yine burada yaşayan Mecûsilerden yirmi dört bin kişinin Ebû İshak’ın eliyle Müslüman olduğu belirtilmektedir.³ Ebû İshak, Medrese-i Mürşidi olarak bilinen mescitte vaazlarını verir, her yıl müritlerini gazaya hazırlar ve manen onların yardımına erişirdi. Bir defasında da müritlerini küffarla savaşmaları için Rum’a göndermişti.⁴ Gâziler, her cuma gecesi şeyhin huzurunda üç defa nevbet çalardı. Her üç defada davul vuruşunun ayrı ayrı anlamı vardır. İlkine, kudüm ve gülbank derler. İkinci vuruşa sağrı ve sultânî, üçüncü vuruşa fetih ve beşâret denir.⁵ Davulun gücün temsili ve düşmanı korkutma gibi anlamları düşünüldüğünde Kâzerûnî şeyhinin sayıca üstün, donanımlı ve düşmana korku veren niteliklere sahip bir İslâm ordusu kurmaya yönelik bir amacı olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhin vefatından sonra da bu ordunun gazaya devam ettiği ve Kâzerûn halkının her yıl davul ve sancağını alarak gazaya gittiği anlaşılmaktadır.⁶ **Firdevsü’l-Mürşidiyye**’de anlatıldığına göre bir gün bu

¹ İlgili eserler için bkz: Mahmud b. Osman, **Firdevsü’l-Mürşidiyye fi Esrari’s-Samediyye (Sîretnâme-i Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî)**, nşr. İrec Efşar, (Tahrân: Kitabhâne-i Dâniş, 1333 hş). Arthur. J. Arberry, “The Biography of Shaikh Abu Ishak al-Kazaruni”, c. III, **Oriens**, (Leiden: 1950). 163-182. M. Fuad Köprülü, “Abu İshak Kazruni ve Anadolu’da İshaki Dervişleri”, çev. Cemal Köprülü, **TDK-Belâten**, (1969): 225-236. Şevki Çelebi, **Menâkıb-ı Ebû İshak Kâzerûnî**, Hz. Fatih Bayram, (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: Ankara, 2016). İrfani Vahid, Fatma, Abdullah Vasık Abbasi ve Muhammed Emir Meşhedî, “Mürşidiyye ve Bâztâb-ı Ân der Şibh-i Karre”, **Mutâlaât-ı Şibh-i Karre** / 23 (1394), 77-96.

² Mahmud b. Osman, **Firdevsü’l-Mürşidiyye fi Esrari’s-Samediyye (Sîretnâme-i Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî)**, nşr. İrec Efşar, (Tahrân: Kitabhâne-i Dâniş, 1333 hş), 25.

³ Mahmud b. Osman, a.g.e., 29.

⁴ a.g.e., 181.

⁵ a.g.e., 183.

⁶ a.g.e., 183.

ordu yolda Bağdat halifesi ile karşılaşır. Halifenin ismi zikredilmez ve zaman da belirtilmediğinden hangi halifeden bahsedildiğini anlamak mümkün değildir. Ancak Bağdat halifesinin de kendi askerleriyle beraber Kâzerûnî ordusuna katılması onlara duyulan güven ve verilen itibar açısından dikkat çekicidir.

Ebû İshak'ın müritlerinden oluşan bu ordu dışında onun kurmuş olduğu ribatlara da bakmakta fayda vardır. Zira bu ribatların sayısı altmış beştir. Şeyh her aşûre gününde Kâzerûn'da Havid ile Cere bölgesi arasında ne toplanırsa bunları bu altmış beş ribatın geçimini sağlamak için bölüştürmüştür. Bu ribatlarda yolcular, derviş ve fakir kimseler de ağırlandırmıştır.⁷ Ribatlara ayrılan para miktarından, aşure gününde şeyhin mescidinde dağıtılan hurma ve ekmeğe varıncaya kadar Kâzerûniyye'nin oluşum aşamasına dair birçok husus **Firdevsü'l-Mürşidiyye**'de ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu bilgi, şeyhin kurmuş olduğu ribatların bir vakıf müessesesi gibi sosyal hayatın içinde olduğuna, buralarda ihtiyaç sahiplerine ve yolculara yardım edildiğine işaret eder.

Kâzerûniyye'nin Şiraz'da hem askeri hem de sosyal alanda etkili olması onun ortaya çıktığı dönem ile ilişkilendirilebilir. Zira Terry'e göre; "Ebû İshak'ın İslâmiyet öncesi hiyerarşik çağda alt tabakadan sayılabilecek bir sınıftan gelip önemli bir ruhani lidere dönüşmesi düşünülemezdi."⁸ Bu ancak İslâmiyet sonrasında mümkün olacaktır. Bu görüş değerlendirildiğinde o dönemin şartlarında Ebû İshak gibi sufi bir şahsiyete ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Dinî-tasavvufî rolünün yanı sıra sosyoekonomik boyutuyla da dikkat çeken Kâzerûniyye, İran'da olduğu gibi diğer İslâm ülkelerinde de hankâh ve ribatlar kurarak gazaya yönelmiş ve Kâzerûnî-İshakî dervişleri, halkın ilgisinin yanı sıra devlet büyüklerinin de teveccühüne mazhar olmuşlardır. Özellikle 13 ve 14. yüzyıllarda ilim ve meslek sahibi Müslüman göçmenler Çin ve Hindistan'da özel bir ilgiyle karşılanmışlardır. Çin ve Hindistan'da daha çok Mürşidiyye ismiyle bilinen Kâzerûniyye tarikatına mensup sufiler siyasi ve ictimai bir nüfuza sahiptiler.⁹ Fıkıh ilmine olan bilgileri nedeniyle

⁷ a.g.e., 186.

⁸ Graham Terry, "Abu Ishaq Kaziruni: Founder of Sufism's First Order", **Sufi**, m: 55 (2002). 24-28.

⁹ Tahran Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarından Muhammed Bakır Vusuki ile yapmış olduğum görüşmede kendisi Çin ve Hindistan'da Kâzerûniyye tarikatına dair bazı kaynakların mevcut olduğuna işaret etmiştir. Lakin çalışmamız yalnızca Anadolu coğrafyasını kapsadığı için bunlara yer

Müslüman halk arasında kadılık görevlerinde bulundular. Buradaki okyanuslardan geçen denizciler, Ebû İshak'a saygı beslemiş ve onun hürmetine Kâzerûnî dervişlerinin geçiş yollarına birçok hankâh kurmuşlardır.¹⁰ Aynı şekilde bir tüccarın tavsiyesiyle, Hindistan'da bir limana bir mihrap yapıp, etrafına Kur'ân ayetleri bırakılıyor ve teberrüken Ebû İshak'ın kabrine gönderiliyordu.¹¹ İbn Battûta'nın Seyahatnâme'sinde belirttiği gibi, İslâm'ın yayılmasında etkili olan sufi meşrep tüccarlar, Fars Körfezi'nden geçen denizciler vatanlarına sağ salim varabilmek için Kâzerûn hankâhına adaklar adıyor ve yardımda bulunuyorlardı. Yalnızca tüccarların ya da yolcuların değil, fakir halkın da himaye edildiği Kâzerûnî zaviyelerindeki bu geleneğin Ebû İshak'ın vefatından sonra da sürdüğü İbn Battûta'nın verdiği bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır.¹²

Kervansaray, medrese ve misafirhane gibi sosyal müesseseler inşa ettirerek kurulduğu bölgenin gelişmesini, özellikle şeyhinin gaza düşüncesiyle Şiraz'daki Zerdüştlere de İslâm dinine girmesini sağlayan Kâzerûniyye'nin İran'daki faaliyetleri, 1503 (909 h.) yılında Şah İsmail'in emriyle sona ermiş ve tarikata ait olan yapılar yıkılmıştır. Ancak Kâzerûniyye'nin faaliyetleri şeyhin müritleri aracılığıyla diğer İslâm ülkelerinde devam etmiştir. Hindistan'dan Çin'e, Şam'dan Anadolu'ya varıncaya dek birçok bölgede yayılarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

Kâzerûniyye, Şeyh Ebû İshak'ın vefatının ardından eski canlılığını yitirmiştir. Kâzerûniyye'nin yeniden güçlenmesi ancak sonraki yüzyıllarda Şeyh Emînüddin Muhammed Belyânî (668-745 H. /1275-1345 M.) eliyle gerçekleşecektir. Zira onun yaşadığı dönemde Kâzerûniyye silsilesine bağlı olan müritler, Belyânî'nin yakın takipçisi olmuştur. Bu durum onun Kâzerûnî silsilesinden olduğu gibi yanlış bir kanıya varılmasına yol açmıştır.

XIV. yüzyılın meşhur sufilerinden olan Belyânî, Şeyh Ebû İshak gibi Şiraz'ın Kâzerûn kasabasında dünyaya gelmiştir. 1300 (693 H.) yılında henüz yirmi beş yaşlarında iken babasının yerine geçmiş ve 1342 (745 H.) yılında yetmiş yedi yaşında vefat edene dek Belyâniyye tarikatının başında

veremiyoruz. Kâzerûnîlik üzerine çalışan araştırmacıların Çin ve mevcutsa Hindistan'daki kaynakları akademiye kazandıracaklarını umut etmekteyiz.

¹⁰ Fatma İrfani Vahid-Abdullah Vasık Abbasi-Muhammed Emir Meşhedi, "Mürşidiyye ve Bâztâb-ı Ân der Şibh-i Karre", *Mutâlaât-ı Şibh-i Karre*, 23 (1394), s.87.

¹¹ İrfani Vahid Fatma, "Mürşidiyye ve Bâztâb-ı Ân der Şibh-i Karre", 77-96.

¹² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*, çev. A.Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 298-299.

bulunmuştur. Üç hankâh kuran Emînüddin Belyânî'nin tarikatının hırka, hilafet ve hankâh nizamı açısından Kâzerûniyye silsilesi ile bir bağı yoktur. Fakat Belyânî'nin Ebû İshak'a olan özel ilgisi ve onun adına yaptığı hayır işleri Kâzerûniyye'nin bu dönemde şeyh Belyânî'nin manevi tesiri altına girmesine sebep olmuştur.¹³ Belyânî, hem dönemin idarecileri hem de halk tarafından değer gören bir dini kişiliktir. Mürit ve halifeleri de onun tesiri altında kalarak Kâzerûnîliğe ilgi duymuş olabilirler. Nitekim Şeyh Emînüddin Belyânî'nin müridi Mahmud b. Osman da Kâzerûnîliğin kurucusundan etkilenmiştir. Mahmud b. Osman, 1327 (728 H.) yılında Ebû İshak'ın Sîretnâme'si olan **Firdevsü'l-Mürşidiyye**'yi kaleme almıştır. Aslında bu eser, aslı Arapça olan ve bugün elimizde bir nüshası bulunmayan eserin Farsça tercümesidir. Aynı şekilde Zerkûb-i Şîrâzî, XIV. yüzyılda kaleme aldığı **Şiraznâme** isimli eserde, Ebû İshak'a değinir. Ebû İshak'ın bizzat altmış dört hankâh kurduğunu¹⁴ ve dört bin Mecûsî'nin Müslüman olmasını sağladığını yazar.¹⁵ Ancak burada bir hususa işaret etmekte fayda vardır. O da şu ki; Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin 1035 (426 h.) yılında vefatından, Şeyh Emînüddin Belyânî'nin bu tarikatın yeniden öne çıkmasını ve faaliyetlerinin artmasını sağladığı XIV. yüzyılın başına kadar geçen süre zarfında Kâzerûniyye'nin, Şiraz ve Kâzerûn'da çok da bilinmediği ve zayıflamış olduğu görülmektedir. Bu durum, geçen süreçte Kâzerûniyye'nin faaliyetlerini ortaya çıktığı topraklar dışında başka İslâm ülkelerinde mi sürdürdüğü sorusunu akla getirmektedir. Hâkezâ, XIV. yüzyıl, tarikatın Anadolu'da nispeten meşhur olduğu yüzyıldır.¹⁶ Bu birkaç asırda tarikat mensupları Şiraz dışında nerelerde ve hangi ülkelerde bulunmuştur? Buldukları ülkelerde edebî-irfânî nitelikte eserler üretmişler midir? Bu sorular henüz aydınlanmamış olsa da Anadolu sahasında kaleme alınan bazı kaynak eserler bizlere ipucu vermektedir. Aşağıdaki satırlarda bu ipuçlarından yola çıkarak bazı varsayımlarda bulunulacaktır.

2. Kâzerûnîliğin Anadolu'daki Tesirleri

¹³ Mahmud b. Osman, **Miftâhü'l-Hidâye ve Misbâhü'l-İnâye (Sîretnâme-i Şeyh Emînüddin Muhammed Belyânî)**, nşr. İmâdüddin Şeyhü'l-Hükemâyî, (Tahran: İntişârât-i Rûzne, 1376 hş.), 9.

¹⁴ Bu sayı, Firdevsü'l-Mürşidiyye'de altmış beş olarak verilmiştir, ayrıca Müslüman olan Mecûsî halkın sayısı da yirmi dört bin olarak verilmiştir.

¹⁵ Zerkûb-i Şîrâzî, **Şiraznâme**, nşr. M. Cevad Ceddî-İhsanullah Şükrollahî (Tahran: Metn, 1389 hş.), 209.

¹⁶ Hamid Algar, "Kâzerûniyye" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 25, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 147.

Moğol istilâsı, birçok devlet üzerinde büyük yıkıcı etkiler gösteren önemli bir hadisedir. Bu istilâ öncesi ve sonrasında gelişen olayların bir sonucu olarak Anadolu halkının, kendilerine manevi güç aşılayacak müritlerin etrafında toplanmaya ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Selçuklu devlet adamları da bu manevi şahsiyetlerden güç almış, meclislerinde bulunup onlarla görüşmüşlerdir. Osmanlı padişahları da kuruluş ve yükseliş döneminde mutasavvıflara ve meşâyıha büyük hürmet göstermiştir. Yeni fethedilen yerlere göç eden şeyh, abdal, baba isimleriyle anılan bu kişiler kendilerine bağlı derviş ve müritlerle birlikte sultan tarafından bağışlanan tekke ve zaviyelerde yaşar, halka dinî-tasavvufî terbiyeyi aşıladılar. Zaviyeler, yalnızca dinî-manevi, sosyo-kültürel yönüyle dikkat çeken kurumlar olmayıp, aynı zamanda devletin yeni fethettiği yerlerdeki güvenliği sağlama konusunda önemli bir rol üstleniyorlardı: Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yerlere inşâ edilen zaviyeler, buraları imar ve iskân etmek hususunda büyük bir rol oynamaktadır. Boş toprak aramak, dağdan ve bayırdan toprak açmak, iskân edilemeyecek bir hâlde ıssız, tenhâ ve vahşi bir tabiat ortasında, hırsız yatağı yerlerde yerleşmek gibi işler ancak azimkâr insanların yapabileceği türden işlerdir. Zaviyelerin ekseriya devlet tarafından bilhassa seyahat ve mübâdele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde tesisi teşvik edilmiştir. Bu açıdan zaviyeler, dağlarda korkunç boğazlarda tesis edilen “melce'lere”, jandarma karakollarına benzemektedirler.¹⁷

Zaviyelerin yanı sıra Osmanlı idari yapısının ileri bir seviyeye taşıdığı vakıf kültürü ile Anadolu'nun birçok şehrinde sosyal hayatın kolaylaştığı ve yaşanan şehrin çeşitli açılardan geliştiği görülmüştür. Bu noktada bu kurumlardaki şeyh ve dervişler, yerli halk ile göçebe halk arasındaki uyumun sağlanması konusunda birleştirici unsur olarak da etkili olmuşlardır. Bu doğrultuda doğuş yeri Anadolu coğrafyası olan tarikatlar haricinde bir de Horasan ve İran gibi bölgelerden Anadolu'ya gelen derviş ve şeyhler bulunuyordu. Bunlar ordu ile savaşa katılır, bazıları Emir Sultan (ö.833 h. / 1429 m.) örneğinde olduğu gibi bizzat padişah tarafından taltif edilirdi. Şiraz'lı sufi, Ebû İshak'ın müritleri de bu dervişlerdendi. Fatih Bayram'ın ***Ebû İshak Kâzerûnî Menâkıbnâmesi***'nin tıpkıbasımının ön sözünde yazdığı ve

¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, ***İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskân Meselelerine Dair Toplu Çalışmalar)***, haz. Yahya Kemal Taştan, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021). 185-186.

tarafımızca yapılan son çalışmalarla da¹⁸ ortaya konulduğu üzere Kâzerûniyye'nin Anadolu'ya çok erken zamanlarda geldiği bilinmesine rağmen, Kâzerûniyye'nin büyük bir devletin himayesine girmesi Yıldırım Bayezid (1389-1403) döneminde gerçekleşmiştir. Bayezid dönemi, **Ebû İshak Kâzerûnî Menâkıbnâme'si**'nde tasvir edilen gaza idealinin gerçekleştiği dönemlerden biri olarak incelenebilir.¹⁹

Anadolu'daki Kâzerûnî dervişlerine geçmeden önce İran'dan çeşitli dönemlerde farklı sebeplerle Hindistan ve Türkiye'ye yapılan göçlere değinmek gerekir. Bu göçlerin sebebi her dönemde değişmektedir. Ancak burada söz konusu olan, yukarıda değinildiği gibi Kâzerûnî dervişlerinin cihat faaliyetlerine katılmak için Hindistan ve Anadolu'ya yaptıkları yolculuklardır. İran'ın her iki coğrafyaya da komşu olması ilmî ve kültürel alışverişin hızlanmasını sağlamıştır. Kaynaklar, bu amaçla Hindistan'a yerleşen ilk Kâzerûnî dervişinin Ebû İshak'ın yeğeni Şeyh Safiüddin Kâzerûnî olduğu bilgisini aktarır.²⁰ Ama Ebû İshak'ın Anadolu'ya gönderdiği halifelerin ismine dair herhangi bir bilgiye henüz ulaşılammıştır. Kâzerûnî dervişleri, Şiraz kütüphanelerinde nakkaş ve kâtip olarak çalışmışlardır.²¹ Belki bu özelliklerini Anadolu'ya geldikten sonra da sürdürmüş olabilirler.

Şiraz'da dikkate değer bir durumda bulunan Kâzerûniyye, teşkilatlanmış ilk tarikatlardandır. Aynı zamanda sahip olduğu gaza düşüncesiyle birçok İslâm ülkesinde bu nüfûzunu devam ettirmiştir. Ama zamanla etkisini yitirdiği görülmüştür. Kâzerûnî dervişlerinin Anadolu'da kalıp kalmadığına ya da İran'a geri döndüğüne dair yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Tabii olarak, Kâzerûnî dervişlerinin davranışlarını, devlet yönetiminde görev alıp almadıklarını ve tarikatı canlandırmak adına neler yaptıklarını bilemiyoruz. Dervişler yalnızca orduyla beraber savaşa katılıp sonrasında zaviyelerine mi çekilmişlerdir? Bu durumun kabul edilmesi durumunda Kâzerûnî dervişlerinin, Ebû İshak'ın tasavvufî düşüncesine bağlı kaldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Zira şeyh, müritlerine gazadan sonra en çok ilim öğrenmeyi tavsiye etmiştir. Dervişlerin de gaza faaliyetlerinden

¹⁸ Günbal Bozkurt, S. "Firdevsü'l-Mürşidiyye'nin Tasavvuf Literatürü Açısından Önemi." **İran Çalışmaları Dergisi**, 6/2, (2022), 379-400.

¹⁹ Bayram, Fatih, "Kâzerûnî İdealinden Osmanlı Pratiğine: Şeyh Ebû İbrahim b. Şehriyar ve Sultan Bayezid Han b. Murad Han", **XVII. Türk Tarih Kongresi içinde**, c.IV, III. Kısım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 918.

²⁰ İrfani Vahid, Fatma. "Mürşidiyye ve Bâztâb-ı Ân der Şib-i Karre", 86.

²¹ Filiz Çağman, Zeren Tanındı, "Manuscript Production at the Kazaruni Orders in Safavid Shiraz", ed. Sheila R. Candy, **Safavid Art & Architecture** içinde (London: British Museum Press, 2002), 45.

sonra ilim öğrenmek için seyahatler yaptığı düşünülmektedir. Bu dervişlerin özellikle şeyhleri gibi hadis ilmiyle ilgilendikleri bilinmektedir. Kaynağı Türkiye'nin dışında olan birçok tarikatın silsilesinin buraya göç ettikten sonraki halifeleri bilinmesine rağmen Kâzerûniyye'ye dair böyle bir şey söyleyememekteyiz. Kâzerûnî dervişlerine dair bilinen en yakın tarihli belge, XVI. yüzyılın sonlarına aittir. 1582'de Sultan III. Murad (1574-95)'in oğlu, Şehzade Mehmed'in sünnet töreni için yapılan kutlamalarda Kâzerûnî-İshakî dervişlerinin varlığı, XVI. yüzyılda hâlâ Kâzerûniyye'nin Osmanlı Devleti'ndeki takipçileri olduğunu göstermektedir.²² Bu tarihten sonra Kâzerûnî dervişlerinin Anadolu'daki varlığından -geldiğimiz aşamadaki mevcut bilgiler ışığında- söz edilememektedir.

Bazı kaynaklara göre; Kâzerûniyye, Mevleviyye gibi güçlü bir tarikatın olduğu Anadolu'da uzun süre tutunamamış ya da Nakşîbendîler arasında erimiştir.²³ Nitekim Gölpinarlı, merkezi Anadolu'da olmayan ve sıkı prensipleriyle Selçuk camiasının şekillendiği bir çevrede tutunmasına imkân bulamayan Kâzerûniyye'nin, Mevlanâ gibi dinlerüstü bir felsefeye, insancı ve halkçı bir sevgiye ve müsamahaya sahip mütefekkir ve şair bir dehaya nispet edilen ve Ulu Arif Çelebi gibi coşkun erlerle yayılmaya başlayan genç bir tarikat ile hiçbir zaman rekabet edecek özelliğe sahip olmadığını söyler.²⁴ Bu bakış açısı değerlendirildiğinde Kâzerûniyye'nin gazaya ağırlık veren düşünce yapısının onun varlığını, bir arada yaşama kültürünü geliştirmiş daha hoşgörülü bir tarikat karşısında zayıflattığı görülmektedir. Yine bu düşünceden yola çıkarak, Kâzerûnî dervişlerinin Anadolu'da yayılma çabalarının diğer tarikatlara mensup dervişlerin yanında sönük kaldığı fikri de ortaya çıkmaktadır. Bu yoruma açık bir durumdur. Mevlevîlerin küçük cihattansa büyük cihada daha çok ağırlık verdiği bilinmektedir. Kâzerûnîler ise X. asırda aynı toplumda bazı sıkıntılara göz yumarak Mecûsî halk ile yaşayıp, yavaş yavaş devlet teşkilatına benzer bir yapıya dönüşmesiyle dikkat çekmiştir. Tam da bu doğrultuda bir örneğe yer vermek faydalı olacaktır. Cahit Telci bir makalesinde, Manisa Mevlevîhânesi'nin aslında Ebû İshak Zaviyesi olarak kurulduğu görüşünü oldukça da kabul edilebilir delillerle öne

²² Candy, R. Sheila (ed.). *Safavid Art & Architecture* içinde (London: British Museum Press, 2002), 44.

²³ Bkz. Algar, Hamid. "Kâzerûniyye", 147. Köprülü, M. Fuad. "Abu İshak Kazruni ve Anadolu'da İshakî Dervişleri", 232.

²⁴ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1953). 12-13.

sürmüştür.²⁵ Evliya Çelebi'nin naklettiği üzere buranın kitabesinde yer alan İshakiyye ifadesine dikkat çekerek, yapının Mevlevîhâne olarak değil, İshâki/Kâzerûni zaviyesi olarak yapılmış olabileceğine işaret eder. Telci, söz konusu yapının cami ve medresenin de bulunduğu külliyenin bir parçası olarak ama bunların uzağında ve şehrin nispeten dışında yer almasına dikkat çekmiştir.²⁶ Kâzerûniyye'nin cihatçı bir yapısı olduğu ve gittikleri ülkelerde bu faaliyetlerini yerine getirebilmek için özellikle sınır şehirlerindeki ribatlara ve önemli merkezlere yerleştikleri düşünüldüğünde Manisa Mevlevîhânesinin ilk zamanlarda Kâzerûni dervişleri adına kurulmuş olabileceği görüşü dikkat çekmektedir. Kâzerûniyye'nin Amasya'daki varlığı bilindiğine göre Manisa'daki söz konusu varlığı da Kâzerûniyye'nin yayılma düşüncesine aykırı değildir. Çünkü ikisi de şehzadelerin çoğunlukla görev aldığı şehirlerdir. Kâzerûniyye'nin Amasya, Bursa, Konya, Edirne, Erzurum gibi Osmanlı'nın önemli şehirlerinde yayılmaya ağırlık verdiği görülüyor. Bu hem devlete yakın olmakla ilişkilendirilebilir hem de Amasya'nın Orta Karadeniz'deki, Manisa'nın Ege Bölgesi'ndeki konumu dikkate alındığında onun tam da Barkan'ın yukarıda ifade ettiği gibi melce görevi üstlendiğini gösterir. Aynı zamanda yoğun gaza düşüncesiyle bilinen Kâzerûni dervişlerinin sınır illerinde kurdukları ribatlara yerleşerek faaliyetlerini bu bölgelerden sürdürmeleri hem tehlike anında fethedilen yerleri korumada hem de savaş durumunda orduya katılmaları açısından önemlidir.

Manisa Mevlevîhânesi'nin belirtildiği gibi öncesinde Kâzerûniyye'ye ait bir zaviye olması ve sonradan Mevlevîlere verilmesi söz konusu ise, Gölpinarlı'nın yukarıda yer verdiğimiz düşüncesinin kısmen geçerli olduğu söylenebilir. Ancak Kâzerûniyye'nin Anadolu'da tutunamamasının sebebi, onun merkezinin Anadolu'da olmaması ile açıklanamaz. Zira merkezi Anadolu olmamasına rağmen burada hâlen sürmekte olan tarikatlar mevcuttur. Ayrıca şu noktaya da değinmek yerinde olacaktır ki Kâzerûniyye hem gaza anlayışı hem de sünni inancıyla zamanla ortaya çıktığı yer olan Şiraz'daki otoriteye karşı bir figür şeklini almıştır. İslâm sancağını taşıma ideale sıkıca bağlı kalması Kâzerûniyye'yi daha çok merkeziyetçi bir konuma getirmiştir denilebilir. Onun Anadolu halkıyla ne kadar iç içe geçtiği bilinmiyor. Belki de günümüze dek varlığını sürdürememiş olmasının

²⁵ Telci Cahit, "Manisa Mevlevîhânesi Mevlevîhâne Olarak mı Yapıldı? Kitabesi Üzerinden Yeniden Düşünmek", Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği Sufi Araştırmaları, 8/15 (2017), 1-22.

²⁶ Telci Cahit, "Manisa Mevlevîhânesi Mevlevîhâne Olarak mı Yapıldı? Kitabesi Üzerinden Yeniden Düşünmek", 1-22.

nedenlerinden biri de bu olabilir. Yani Kâzerûniyye'nin Anadolu'daki karşılığı tam olarak nedir ve Anadolu halkı tarafından ona ne derecede bir katılım sağlanmış, bilinmiyor. Ancak sünnî bir yapıya sahip olduğu için İran'da zayıflaması ve dervişlerin de bu durumun üzüntüsüyle eski şevklerini yitirmeleri de Kâzerûniyye'nin Anadolu'da uzun süre devam etmemesinde etkili olmuş olabilir. Sonuç olarak Ebû İshak'ın kendi çağının ihtiyaçlarının doğurduğu bir sufi olduğu söylenebilir. Belki ihtiyaçların değişmesi belki de doğduğu coğrafyadaki etkisinin zamanla zayıflaması onun kurduğu Kâzerûniyye'den, bugün Anadolu'da yalnızca bazı şehirlerde izleri kalmış bir tarikat olarak bahsetmemize sebep olacaktır. Bu açıklamalardan sonra Kâzerûniyye'nin Anadolu'da hangi şehirlere yerleştiğinden/yerleştirildiğinden söz edilebilir.

Gölpınarlı, Kâzerûniliğin Moğol akınlarna kapılarak Anadolu'ya gelmiş olduğunu söylese de²⁷ sonraki çalışmalar Kâzerûniyye'nin Anadolu'daki varlığını çok daha öncelere götürmekte ve onun Büyük Selçuklu devleti ile birlikte Anadolu'ya yayıldığını göstermektedir.²⁸ Anadolu'da Kâzerûnî dervişleri için kurulan ilk yapı olarak Erciş'teki hankâh bilinir. Ahlat, Erciş ve Malazgirt'teki hankâhlar, Kâzerûniyye'nin XIV. ve XV. yüzyıldaki şöhretinin birdenbire olmadığını kanıttır. Zira Yıldırım Bayezid'in Ebû İshak adına 1399 yılında Bursa'da yaptırdığı zaviye, daha sonra Karamanoğlu Alaaddin Bey'in oğlu Sultan Mehmed'in 1418 yılında Konya'da yaptırdığı tekke, Kâzerûniyye'nin böylesine önemli şehirlerde etkili olmasının, uzunca bir sürece yayılarak mümkün olabileceğini göstermektedir. Muhtemelen Erzurum ve Edirne'deki zaviyeler bunlardan sonra yapılmıştır. Bilhassa bu şehirlerdeki Kâzerûnî zaviye ve türbesinden ilk haber veren kaynakların başında Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'si gelmektedir. Nitekim Kâzerûniyye'nin buralardaki varlığına dair yapılan çalışmaların birçoğunda Evliyâ Çelebi kaynak gösterilmiştir. Kayseri'deki Ebû İshak Zaviyesinin varlığı da yakın zamanlarda yayınlanan vakfiyesiyle ortaya çıkmıştır.²⁹ Amasya'daki zaviyenin ise diğer şehirlerden sonra ve muhtemelen de II. Bayezid (1481-1512)'in şehzade olarak Amasya'da bulunduğu yıllarda kurulduğunu düşünmekteyiz. Bizi bu düşünceye iten sâikler ise köken itibarıyla İranlı olup Amasya'da doğan ve Ebû İshak'a

²⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 12.

²⁸ Fatih Bayram, *Menâkıb-ı Ebû İshak Kâzerûnî* adlı kitabına önsöz, (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 26.

²⁹ Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicri 992, 971, 983 / Milâdi 1584, 1563, 1575)*, (Kayseri B.B. Kültür Yayınlar, 2009), I: 69-70.

manevi bir yakınlık duyan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (ö.1516)'nin II. Bayezid'in yakınındaki isimlerden biri olmasıdır. Ankara'daki Ebû İshak Zaviyesine dair ise tasavvufî kaynaklarda daha önce bir bilgiye rastlanmamıştır.

Arşiv belgeleri incelendiğinde Edirne şehrinin tıpkı Bursa gibi Kâzerûniliğin yayılmasında önemli bir şehir olduğu görülmektedir. Zira Kâzerûniyye buradan Balkan şehirlerindeki fetihlere katılabilecek ve batıya doğru yayılacaktır. Ancak onun Balkanlardaki varlığını ne derece gerçekleştirdiği çalışmamızın dışındadır. Belgeler Edirne'de Kâzerûniyye'ye ait tekke ve türbenin varlığına işaret etmektedir. Bursa, Konya, Edirne ve diğer şehirlerdeki durum Osmanlı'nın medeniyet tasavvurunun bir göstergesidir. Bursa da Edirne de Osmanlı'ya başkentlik yapmış şehirlerdir ve çeşitli imaretler aracılığıyla buraların bayındır kılınması, sosyo-kültürel gelişimin sağlanmasına yönelik çalışmalardır. Cami, medrese, tekke, türbe, hamam gibi yapıların külliye tarzı tam donanımlı bir yapının içinde bulunması bu amacı gerçekleştirmeye dönüktür. Ayrıca Anadolu'nun birçok şehri tasavvufî araştırmalar açısından önemli bir konumdadır. Zira bu şehirler başkent oldukları dönemler ve sonrasında önemli ilim ve kültür merkezlerine dönüşmüştür. Bursa, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması sebebiyle oldukça imar görmüş, birçok alanda ilerlemiş, çeşitli ilimlerin yanı sıra tasavvuf kültürünün de Anadolu'da yayılmasında etkili olmuş bir şehirdir. Bursa'daki zaviyede Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan onarımda, Ebû İshak'ın burada bulunan halifeleri ve müritlerinin çalıştığı anlaşılır. Cami, Ebû İshak'ın ashabından el-Mürşid el- Karşî'nin bizzat çalışmasıyla yenilenmiştir.³⁰ Bu dervişler daha sonraki zamanlarda Anadolu'da mı kalmış yoksa gaza düşüncesiyle başka şehir veya ülkelere mi seyahat etmişlerdir? Bu sorular belki de yeni belgelere ulaşılmasıyla cevaplandırılabilecektir.

Bu çalışmada ulaştığımız bir cihetin tevcihi, tevliyet kaydı türünden belgelere tarih sırasıyla yer verilmiştir. Belgelerde çoğunlukla Ebû İshak zaviyelerinin vakıflarına ve buralara yapılan atamalara ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Bu belgelerden Edirne'de bulunan Ebû İshak tekkesine ait h. 1004 tarihli belge göz önünde bulundurulduğunda buradaki tekkenin bu tarihten çok öncesinde kurulmuş olması gerekmektedir. Bursa ve Konya'dan sonra Edirne'de de bir Ebû İshak tekkesi kurulması, Kâzerûnî dervişlerinin

³⁰ Adnan Erzi, "Bursa'da İshaki Dervişlerine Mahsus Zaviyenin Vakfiyesi", 424.

Bursa'daki faaliyetlerinden sonra Edirne'nin fethine katıldıkları düşüncesini akla getirmektedir. Bu da Edirne'de bulunan tekkenin bu şehrin fethinden sonra kurulmuş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hatta İstanbul'un fethinde bile Kâzerûnî dervişlerinin varlığı muhtemeldir. İstanbul'da da bu dervişler adına bir tekke yaptırılmış, zamanla yok olmuş ya da başka tarikatlara devredilmiş olabilir. Zira gaza düşüncesine sahip olan bu dervişlerin İstanbul'da bulduklarını haber veren kaynaklar böyle bir kanaate varmamıza sebep olmuştur. Kâzerûniyye'nin Edirne, Ankara ve Şile ile neredeyse İstanbul'u çevreleyip, burada olmaması mümkün görünmemektedir. Tarikatın Şile'deki varlığını gösteren h. 1076 tarihli belge, sınır illerinde ve deniz kıyılarında kurduğu ribatlar ile meşhur olan Kâzerûniyye'nin, Karadeniz sahillerinde bulunduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Şile kazasında Sultan Yıldırım Bayezid'in rızasıyla Ebû İshak Kâzerûnî adına bir zaviye yaptırılmıştır. 1522/3 ve 1565/6 tarihli evkaf defteri kayıtlarında Şile kazasındaki Ebû İshak Kâzerûnî Zaviyesinin varlığına işaret edilmektedir.³¹

Osmanlı Devleti'nin, vakıf kültürü açısından önemli bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Bu açıdan Kâzerûnîlik araştırmalarında daha önceden adı zikredilmeyen Ankara'daki Ebû İshak Zaviyesinin de söz konusu belgeler ışığında XV. yüzyılın ortalarında veya aynı yüzyılın sonuna doğru inşa edildiğini düşünmekteyiz. Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nin 1530 yılındaki Ankara Livâsı bölümünün kayıtlarına göre Ankara ve kazalarında birçok vakıf bulunmaktadır. Bu vakıfların bir kısmının merkezleri Ankara Sancağı sınırlarında iken, bir kısmının ise merkezleri değişik vilayetlerdedir.³² 1530 yılı muhasebe kayıtları göstermektedir ki; Ankara'nın merkezi, camii ve mescid vakıfları açısından oldukça zengin bir durumdadır. Ankara merkezde bulunan vakıflar incelendiği zaman burada Ebû İshak Zaviyesi vakfının varlığı dikkat çekmektedir.³³

Erzurum'daki Ebû İshak Zaviyesi'nin varlığına işaret eden tevliyet kaydına göre Erzurum kadısının arzıyla bu şehirdeki zaviyede görevli Şeyh Muhammed'in görevini lâyıkıyla yerine getirmediği sebebiyle onun yerine Ebû Bekir isimli şahsın atandığı görülmektedir. h. 1116 tarihli bu belge, söz

³¹ Aziz Adiloğlu, **XV- VI. Yüzyıllarda Şile Kazası**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021) 39.

³² Mustafa Kaya, **438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defterindeki (937-1530) Ankara Livâsı Bölümünün Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s.71.

³³ Kaya, a.g.e., s.74.

konusu yıllarda zaviyenin faaliyetlerinin sürdüğünü göstermektedir. Amasya'da Ebû İshak'ın adıyla kurulan türbenin varlığına işaret eden belge ile Kâzerûniyye'nin Orta Karadeniz'in iç kesimlerinde de faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu belgelerin içerikleri şu şekildedir:

Edirne'deki Ebû İshak Tekkesi ve Türbesine Dair Belge

Mahalli görüle

Esâmi derkenar oluna.

“İzzetli ve saadetli sultanım hazretlerinin hâk-i pâ-y-i şeriflerine arz-ı hâli hakîr bende budur ki bu kulları zümre-i silahdârandan olup ve ehl-i iyâl ve vâki' olan seferlerin dahi birisinden kalmayıp envâ'-ı emeğim hizmetim sebkât edip lâkin şimdiki halde mecrûh amel-mânde olmağın sefere iktidarım olmadığı ecilden yevmî onbeş akçe mutasarrıf olduğum ulûfem hazineye kalıp mâdâm ki zikrolunan ulûfem hazinede oldukça Edirne'de vâki' Ebû İshak tekkesi mukabele bu kullarına sadaka ve inâyet buyurula. Bâki ferman mürüvvetli sultanımındır.”

el-hâkir bende Receb sipahi

“Zikrolunan zaviye sabıka âsitâne kâtiplerinden ber-vech-i tekâ'üd Hüseyin nâm kimesneye verilmiştir. Bilfiil defterde onun üzerinde mukayettir.”

Mahalli görüle

“Ulûfesi hazineye kalmak üzere zaviye-i mezbûra verilip min ba'd âhara mukarrer olmaya diye buyuruldu. Fi 20 Şevval [10]04

An cemaat-i silahdaran

180

Nakil

....

Tevliyet

....

ba hatt-ı hümayun mezkur defterde mestûr olup ... iken dört kıst mevâcibleri hazineye kalmak üzere mukarrer ? olmuştur.³⁴

“Der-i devlet-mekine arz-ı dâi-i kemine budur ki; mahrûse-i Edirne’de vaki Ebû İshak Kâzerûnî türbe-i şerifi evkâfı mahsûlünden almak üzere yevmî iki akçe vazife ile tevliyet cihetine mutasarrıf olan Derviş İsmail b. Süleyman nâm kimesne bilâ-veled fevt olup, ol vecihle yeri hâlî ve hidmet-i lâzimesi mu’attal kalmağan erbâb-ı istihkaktan bâis-i arz-ı ubûdiyet es-Seyyid Muhammed Efendi ibn-i es-Seyyid Mustafa her vecihle lâyük ve mahall müstehik olmakla cihet-i merkume vazife-i mersumesiyle müteveffâyı mezbûrun mahlûlünden merkûm dâilerine tevcih ve yedine müceddeden berât-ı şerif-i âlişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına ol ki vâki’ül-haldir, bi’l-iltimâs pâye-i serîr-i ma’delet karara arz ü i’lâm olundu. Bâki emr li-hazret-i men lehü l-emrindir, fi’l-yevmi’s-sâlis ve’l-işrin min Recebi’l ferd li-sene tis’a ve tisin ve mi’e ve elf.”

Ed-Dâi li-Devleti’l- Âliyyeti’l -Osmaniye

Es-Seyyid mehmed Faiz el-kadı bi - mahruse-i Edirne

Mucibince tevcih olunmak buyuruldu: 3 (Şaban) 1199

Tevliyet kaydı

Tevcihatı nazırı vakıf Edirne kadısı efendi arzıyla ola gelmiştir.

Mucibi defter-i hazine-i amire der-nezaret-i kadı-i Edirne vakfı türbe-i Ebû İshak Kâzerûnî der Edirne

Derviş İsmail b. Süleyman el-mütevelli bera-yı ... an mahlul-i es-Seyyid Mehmed b. es-Seyyid Veli ba- arzı Arslanzade Mustafa Efendi kadı-i Edirne en-nazır ve ruus-ı hümayun fi 15 Safer sene 1176.

Vech-i meşruh üzere defterde mesturdur. Emr ü ferman devletli izzetli sultanım hazretlerindir. Fi 3 Şaban sene 1199.³⁵

Şile’deki Ebû İshak Kâzerûnî Vakfı’na Dair Belge

Üsküdar mollasına ve şile nahiyesi serdarına hüküm ki:

“Nahiye-i mezburda vaki müteveffa Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî Vakfı reayası arzuhal edip vakf-ı mezbur toprağında sakin Selman oğlu Hasan ve Alasefer ve Gedik Ahmet ve Emrullah ve Hüseyin ve Muslu ve Ruziye oğlu

³⁴ BOA, AE.SAMD.I. 1/94. bkz: EK-1

³⁵ BOA, C.EV.485.24504.1. bkz: EK - 2.

Mustafa ve sair yeniçeri ve acemi oğlanıylaolup bunları daima hilaf-ı şer raiyetten(?) hali olmayıp müft ü meccanen yemeklerin yiyip ve ehli örf taifesi yanlarına varıp gamz edip akçelerin alıp ve gündüz ve gece ile evlerine girip zulüm ve taaddi etmeleriyle men ve def olunmak için yeniçeri çavuşu Mehmet Çavuş tayin olunmağın taife-i mezburdan olup bu makule fesatları(?) edenleri Meclis-i şer'a ihzar ve teftiş ve tefahhuz olunup mihman(?) sahibi olanları hüccet edip üzerlerine numude(?) Olan mevaddın suret-i siciliyle çavuş-ı merkuma teslim ve asitane-i saadetime ihzar eyesin ki şerle görülüp cezalarını verile diye ağa mektubu mucibince yazılmıştır.

Tarih-i fi evayili zilkadde sene 1076 hüküm”³⁶

Ankara'daki Ebû İshak Zaviyesi'ne Dair Belge

Hüverrezzak

“Der-i devlet-mekine arz-ı dâi-i kemine budur ki; Medine-i Ankara'da vâki' Ebû İshak evkâfının evlâdiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi olan es-Seyyid Mustafa fevt olup tevliyet-i mezbûra mahlûle olmağın yerine evlâtın iş bu râfi'-i ruk'a-i ubûdiyet es-Seyyid Halil dâileri ziyâde eslah ve evfak olmakla tevliyet mezkûra merkûm dâilerine tevcih olunup yedine berât-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına pâye-i serir-i âlâ-ya arz olundu. Bâki ferman ve lütf-i kerem dergâh-ı adalet ünvanındır. Hurrîre fi şehr-i Rebiülevvel. Sene selâse aşere ve mie vü elf.”

El-Abdüd-dâi li'd-Devleti'l-Âlîyye

İsmail el-Müvellâ, bi hilafet-i medine-i Ankara

Ankara'da vâki' Ebû İshak Zaviyesinin Anadolu muhasebesinde kaydı bulunamamıştır. Emr ü ferman saadetli sultanımıdır. Fi 7 Recep 1113

Divan kaydı görüle

Divan-ı hümayun tarafında dahi kaydı bulunamamıştır.

Ferman devletli sultanımıdır.

Askerisi görüle

Tevliyeti vaki ise şart-ı vakıf üzere nişan buyuruldu: 10 şevval 1113.³⁷

³⁶ BOA, A. {DVNSMHHM.d.95.47. bkz: EK - 3.

³⁷ BOA, AE.SMTS.II.26.2589.1. bkz: EK - 4.

Erzurum'daki Ebû İshak Zaviyesi'ne Dair Belge

“Der-i devlet-mekine arz-ı dâi-i kemine oldur ki; Medine-i Erzurum'un dâhilinde âsûde olan Ebû İshak Kuddise Sirruhu'l-Azizin zaviyesinin mütevellisi Şeyh Muhammed'in ismi mevcûd ve cismi nâmevcut olup yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi mu'attal olmakla merâhim-i aliyye-i cihan mutaa'dan istidâ olunur ki işbu bâis-i arz-i dâi-i kemter erbâb-ı istihkaktan Ebû Bekir dâileri her veçhile mahal ü müstehik olmağın tevliyet-i mezbûre vazife-i muayyenesiyle merkûm dâilerine ba-berât-ı âlişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricâsına der-i adle arz olundu.”

Bâki emr ü ferman men lehü'l-emrindir hurrîre fi gur-re-yi şehri Zilhicce sene hamse aşere ve mie ve elf.

El abdüddai liddevletil aliyye

Ahmed el kadı bi-medineti er-zenirrum (Erzurum)

Kimsenin meşrûtası olmayıp berât ile âhârın üzerinde değil ise mûcibince nişân buyuruldu: 9 Cemâziyelevvel 1116

Askeri kaydı derkenar

Tevliyet-i mezbûrenin kaydı askeri ruznamçesinde bulunamamıştır. Baki ferman sultanım hazretlerindir.

Divan-ı hümayun tarafında dahi kaydı bulunamamıştır. Ferman devletli sultanım hazretlerindir.

Vakf-ı mezbûrun mahalli Anadolu muhasebesinde umur-ı vakfiyyede olup tevliyet kaydı bulunamamıştır. Emr ü ferman saadetli sultanım hazretlerindir fi 17 zilkade sene 1116.

Defterde derkenarı(?) mukayyedir.

Divan kaydı görüle.

Nahiye-i Erzurum der liva-i mezbur zaviye-i Ebû İshak Kâzerûnî der nefsi-i Erzurum meşihat der tasarrufu Seyyid Şeyh Can veled-i Seyyid Kasım ber mucib-i defter-i atik aliya der tasarrufu Abdülbari (?) Ba berat-ı hümayun

Çiftlik an vakf-ı zaviye-yi mezbure an kîbeli padişah hasıl 1440 (akçe)

Hamam

Vakf-ı zaviye-yi mezbûre.³⁸

Amasya'daki Ebû İshak Türbesi'ne Dair Belge

“Devletli inâyetli merhametli veliyyü'n-niam efendim

Sultanım hazretleri sağ olsun.

Amasya'daki Ebû İshak Türbesi'ne Dair Belge

Arz-ı hal-i kullandır ki Amasya'da vâki İshak türbesi vakfından olmak üzere yevmi bir akçe vazife ile ba berât-ı şerifi mutasarrıf olduğum cüzhanlık ciheti hüsnî rızam ile erbâb-ı istihkaktan es-Seyyid Mustafa b. es-Seyyid Ahmed'e feragat ve kasr-ı yed edip beratımı teslim itmekle merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki berat kaydı kaleminden derkenar olunup ferağ ve kasr-ı yedimden merkûm kullarına tevcih ve müceddeden yedine bir kıt'a berât-ı şerif itâsî bâbında emr u ferman devletli inâyetli merhametli efendim sultanım hazretlerindedir.”

Bende Ahmed halife b. Ali kulları

Ulûfesi hazineye nakş olan cüzhanlık tevcih edildi: 24 Şaban 1252.

Evkaf-ı hümayun müfettişi efendi iktizasını ilan eyleye diye buyuruldu:

Ramazan 1252

Vaki olan tevcihatı (2 kelime boşluk) nazırın saadetli âtîfetli efendi hazretlerinin arzı ve ilamı emr ü ferman devletli saadetli sultanım hazretlerindedir. Gurre-i Recep (?) 1252

Vakfı mezburdan almak üzere yevmi bir akçe vazife ile cüzhanlık ciheti Ahmet halife b. Alinin üzerinde mestur ve mukayyettir. Emr ü ferman devletli saadetli sultanım hazretlerindedir.

Fi gurre-i Recep sene 1252

Cihet-i mezkure kasr-ı yedinden merkum Seyyid Mustafaya tevcihi hususu evkafı hümayun nazırın âtîfetli efendi hazretlerinin inhalarına mütevakıf mevaddan olup ancak evvel emirde evkafı hümayun müfettişi efendi işbu arzihal ve derkenara nazaran vilayetlüsünden der-aliyyeden misafiren sakinun bi-garaz mevsukül kelim kimesnelerden etrafıyla

³⁸ BOA, AE.SAMD. III. 70/7017. bkz: EK - 5.

ba'dettahkik müktezasını ilan eylemesi için havale buyurulmak babında emr ü ferman devletli sultanım hazretlerindir.³⁹

“Ma'ruz-i dâî-i Devlet-i Âliyyeleridir ki;

Sâdır olunan fermân-ı âlilerine imtisâlen derkenar mantuki üzre ba irâde-i seniyye-i Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyun-ı mülûkaneye mülhak Amasya'da vâki' Ebu İshak türbesi vakfından olmak üzere yevmi bir akçe vazife ile cüzhan cihetine ba berat-ı ali mutasarrıf olan Ahmed Halife ibn Ali velediş cihet-i mezkûru hüsn-i rızâ ve Tayyib-i ihtiyarıyla es-Seyyid Mustafa Halife ibn es-Seyyid Ahmed'e ferağ ve kasr-ı yed ve yedinde olan berâtını teslim edip ve mezbûr es-Seyyid Mustafa Halife cihetine mezkûra ehil ve mahall ve müstehik idüğü sikatdan ve Amasya ahalisinden Mehmed Nuri b. Burhan ve Mehmed Raşid bin es-Seyyid Ali nâm kimesnelerin haberleriyle zâhir ve nümâyân olmakla ciheti mezkûr vazife-i mersûmesiyle fariğ-i merkûmun kasr-ı yedinden mezbûr es-Seyyid Mustafa Halife'ye tevcihi emri sevâb ve evkâf-ı hümâyun nâzırı âtîfetli efendi bendelerinin i'lâm eylemeleri iktizâ-yi nizamından idüğü huzûr-i âlilerine i'lâm olundu. El-emru li-men lehül-emr. fi'l-yevmi'r-rabiu ve'l işrîn min Recebi'l ferd li-sene isnâ vü hamsîn ve mîteyyn ve elf.”

Maruz-ı bendeleridir ki işbu arzihal ve derkenar ve evkafı hümâyun müfettişi efendi dailerinin ilamında muharrer olduğı üzere yevmi bir akçe vazife ile cüzhan ciheti mutasarrıfı Ahmet Halifenin hüsn-i rızasıyla keff-i yedinden bi'l-ihbar indeşşeri'l-enver ehliyeti nümayan Seyyid Mustafa bin Seyyid Ahmed Halifeye ber mucibi nizam bi'n-nefs bila-kusur eda-ı hizmet etmek ve terk ve tekasül eder ise ref'inden ahara verilmek şartıyla ba-ruus-u humayün tevcih ve atik beratı kaleminde hıfz olunarak müceddeden yedine beratı ita olunmak babında emr ü ferman hazreti menlehül emrindir.

Mucibince müceddeden beratı verilmek buyuruldu. Fi 4 ramazan 1252.⁴⁰

Sonuç

Arşiv belgeleri değerlendirildiğinde Kâzerûniyye'nin Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde faal olan önemli tarikatlardan olduğı görülmektedir. Bu önem Kâzerûnî dervişlerinin yalnızca hankâh ve

³⁹ BOA, C.EV.00557.28131.001. bkz: EK - 6.

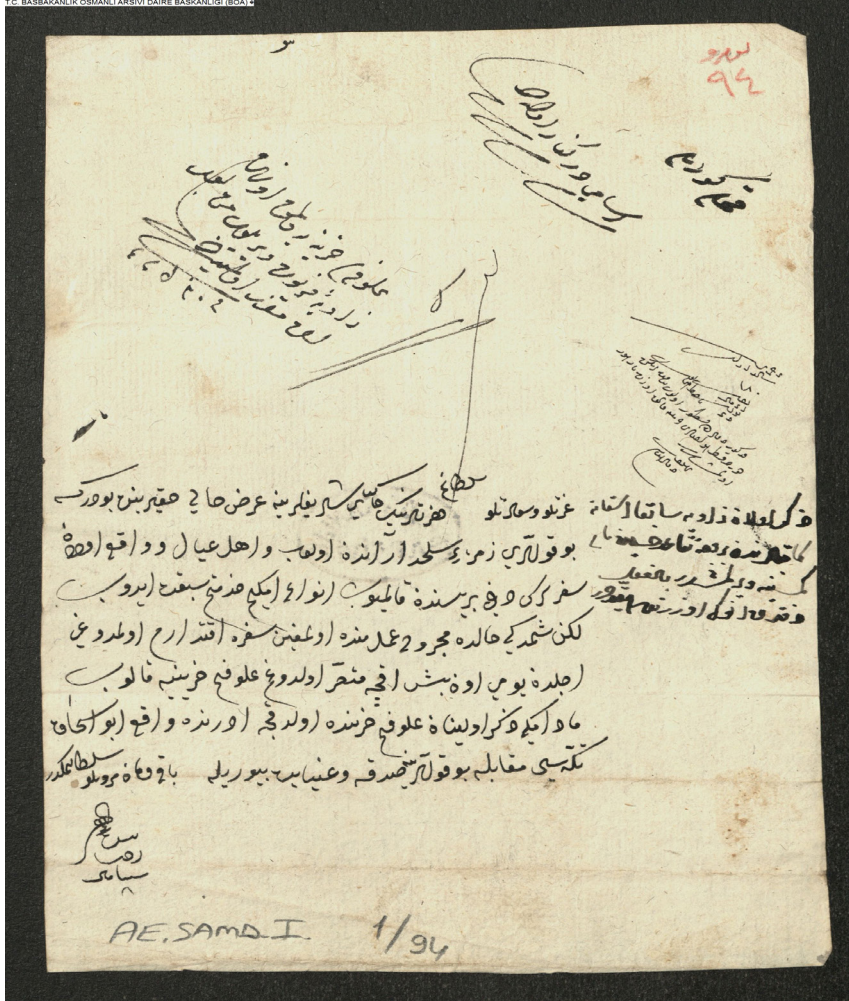
⁴⁰ BOA, C.EV.00557.28131.001. bkz: EK - 7.

zaviyelerde sülûklarını tamamlamakla kalmadıklarından, aynı zamanda Osmanlı ordusu ile savaflara katılmaları, sahip oldukları zanaatları Anadolu'da uygulayarak hem tarikatın iktisadî açıdan gelişimine katkı sağlamalarından hem de Anadolu'da öğrenci yetiştirerek ilim-kültür alışverişinde bulunmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan söz konusu tarikatın, tekke ve zaviyeye kapanmış olduğu ve halktan kopuk bir şekilde yaşadığı düşünülemez. Nitekim Şeyh Ebû İshak'ın, müritlerine ilim öğrenmeyi ısrarla tavsiye etmesi göz önünde bulundurulduğunda onun modern bir düşünce içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Arşiv belgelerine göre; Erciş, Malazgirt, Bursa, Konya, Edirne, Erzurum, Şile, Kayseri ve Amasya'daki hankâh, zaviye ve tekkeler dışında Ankara'daki zaviye de bunlara eklendiğinde Kâzerûniliğin Anadolu'da ciddi bir şekilde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Anadolu'da Ebû İshak adıyla kurulan tekke ve zaviyelerin ortaya çıkmış olduğu muhtemel yüzyıllara siyasi ve sosyal yönleri ile bakılacak olursa, Kâzerûniyye'nin Anadolu'ya geliş amacının onun gaza anlayışıyla örtüştüğü görülecektir. Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerine gelip, buraları mesken edinerek gaza faaliyetlerinde bulunan Kâzerûniliğin Anadolu şehirlerindeki tekke ve zaviyelerde günlük hayat içinde ne kadar etkin olduğunu anlayabilmek için bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Kâzerûnî dervişleri Anadolu'da yalnızca gaza faaliyetleriyle mi ilgilenmişler? Geçimlerini nasıl temin etmişler? Kâzerûn'da olduğu gibi hadis ilmiyle iştigal etmişler midir? Bu sorular henüz cevap bulamamıştır. Ancak Kâzerûniyye'nin Anadolu sahasında kendine ciddi bir yayılma alanı bulduğu söz konusudur. Böylesi bir yapının bu denli hızlı bir şekilde ortadan kaybolması pek mümkün gözükmemektedir. Kâzerûnî dervişleri gaza idealine ulaştıktan sonra zamanla bulunduğu yerden başka fetih bölgelerine doğru hareket etmiş olabilir. Bu durum Ebû İshak adına kurulan tekkelerin başka tarikatlara devredilmesine sebebiyet vermiş olabilir. Ebû İshak'ın da gençliğinde ilim yolculuklarına çıkması müritlerinin de bu yolu takip etmelerinde yol gösterici olmuş olabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kâzerûnî dervişlerinin aslında bir yerde sabit kalmadıklarını söylemek mümkündür. Belki de Kâzerûniyye'nin Anadolu'daki varlığının ne zaman ve ne şekilde sonlandığına ve Kâzerûnî dervişlerinin faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgilere ulaşamamasının sebebi budur.

Bu çalışma ile Edirne'deki tekkenin, Ankara ve Erzurum'daki zaviyenin, Şile'deki vakıf ve Amasya'daki türbenin varlığına dair bilgiler arşiv

belgeleri ile ortaya konulmuştur. Kayseri'deki tekkenin varlığına ise son yıllarda incelenen Kayseri tahrir defterleri üzerine yapılan bir çalışmada yer verilmiştir. Konya ve Bursa'daki zaviye ve türbeler de Kâzerûnîlik alanında yapılan daha önceki çalışmalar aracılığıyla belgelenmiştir. Hakkında bir belge olmasa da varlığı hakkında kaynaklarda güvenilir bilgiler verilen Erçiş ve Malazgirt'teki hankâh ve bunların vakıfları da düşünüldüğünde Anadolu'da Kâzerûniyye'ye dair birçok yapı bulunduğu anlaşılmaktadır. Henüz belgeleri ile tespit edemediğimiz ancak olası diğer şehirlerdeki zaviyeler de ilerleyen zamanlarda bu listeye eklenecek olur ise bu sayının giderek artacağını söylemek mümkündür. Bu çalışma göstermektedir ki; arşiv belgeleri gün yüzüne çıkarıldıkça tarikatın Anadolu'daki seyri hakkında daha fazla bilgiye ulaşma imkânı sağlanmış olacak ve tasavvufî düşünce alanında Kâzerûnîlik'ten bahsedilirken kullanılan birbirini takip eden ve benzer dil değişecektir.

EK - 1

AE.SAMD.I.00001.00094.001

Yaralı ve iş göremez durumda olan Sipahi Recep'e ulufesi hazineye kalmak kaydıyla Edirne'de bulunan Ebü İshak Tekkesi'nin tevcihi: AE.SAMD.I.1.94.1.

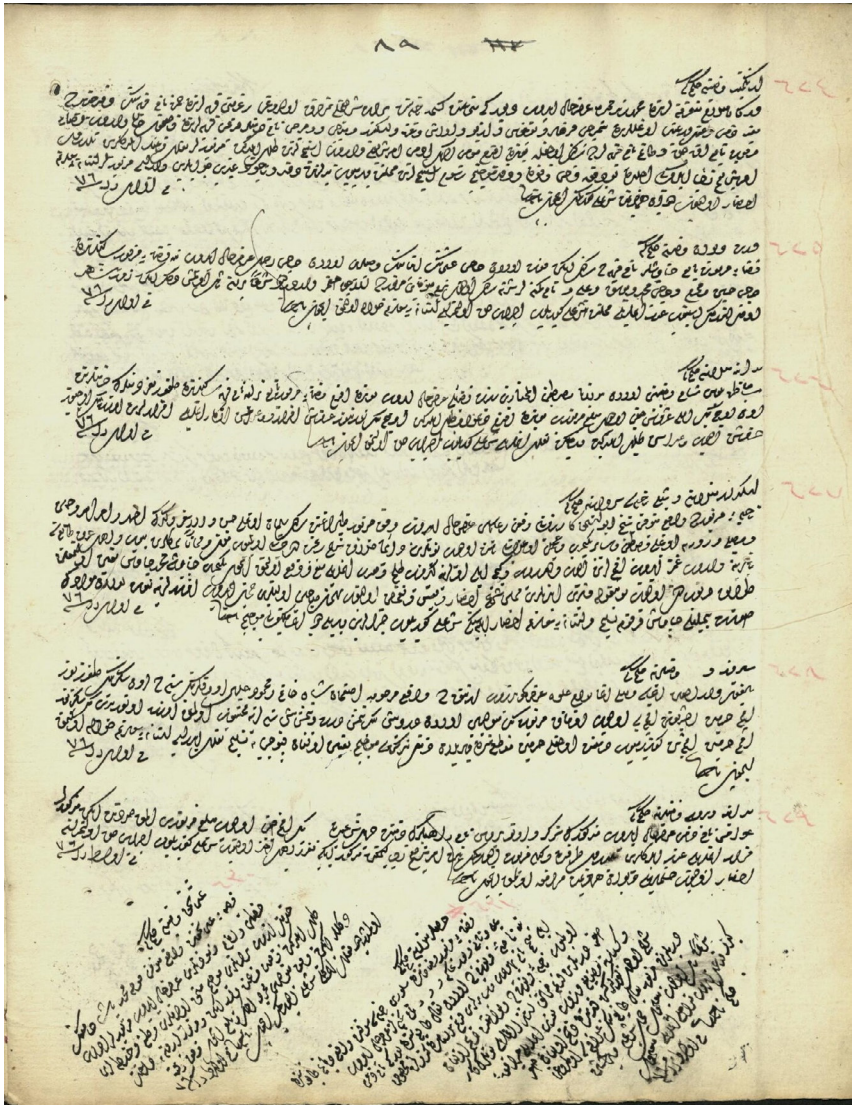
EK-2

C.EV.00485.24504.001

Edirne'deki Ebü İshak Kâzerüni Türbesi Vakfı'ndan bir cihetin tevcihi.
C.EV.485.24504.1

EK - 3

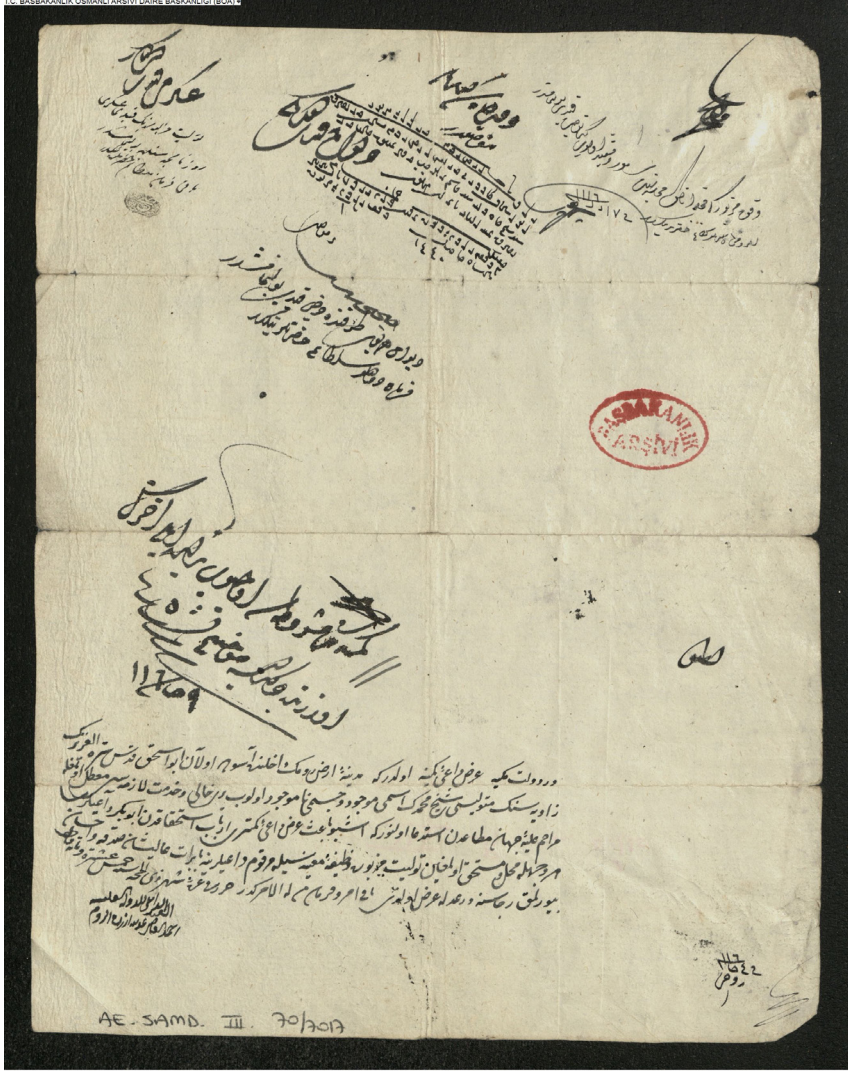
Üsküdar Mollasına, Şile Serdarna: Şile'de Ebû İshak Kâzerûni Vakfı reayasını rencide ve düşmanlık eden eşkıyanın yargılanması: A. {DVNSMHM.d.95.47

AE.SMST.II..00026.02589.001

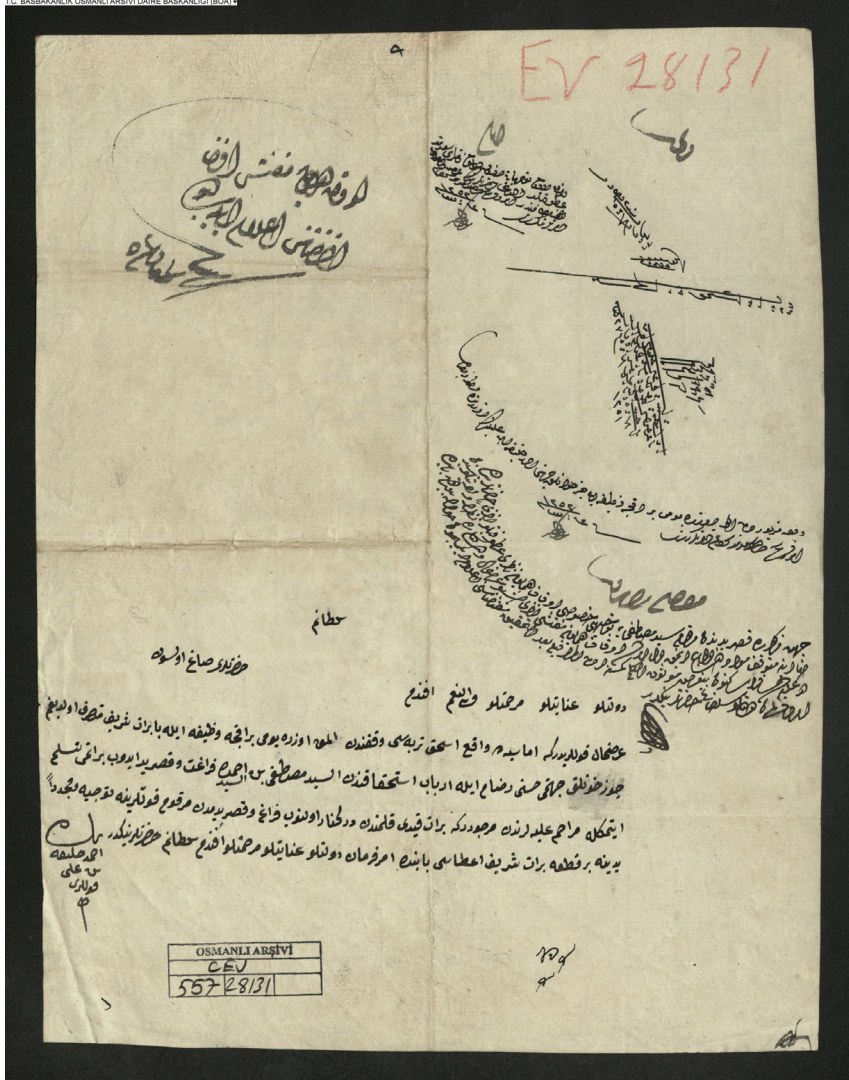
Ankara'da Ebü İshak Evkafı Mütevellisi Seyyid Mustafa'dan mahlûl vazifenin Seyyid Halil'e tevcihi: AE.SMST.II.26.2589.1.

EK-5

AE.SAMD.III.00070.07017.001

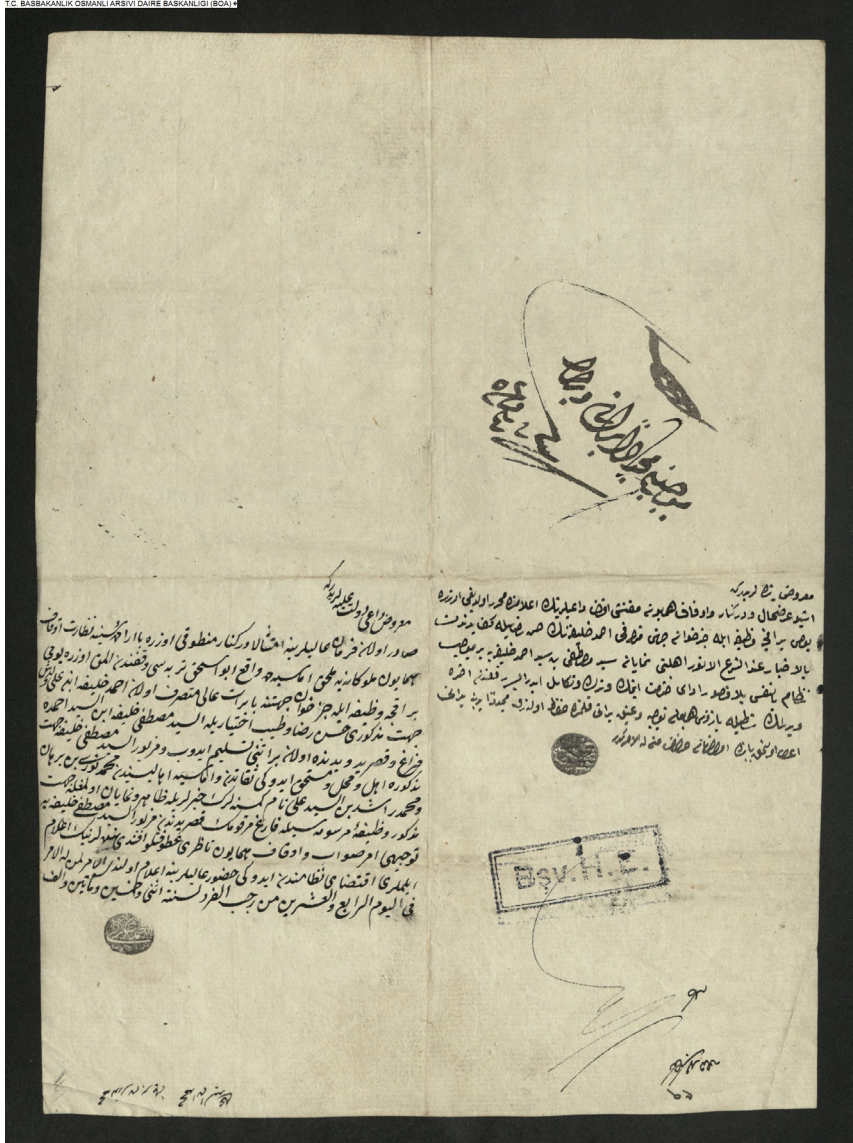
Erzurum'da bulunan Ebû İshak Zaviyesi mütevellisi Şeyh Mehmed'in hizmeti atıl kalıp yerine Ebubekir nam şahsın geçilme talebi üzerine "kimsenin meşrutası üzerinde olmayup berât ile başkasının üzerinde değil ise mucebince nişân" verilmesi hakkında hüküm ısdarı: AE. SAMD.III 70-7017.

C.EV.00557.28131.001

Amasya'da vaki' Ebü İshak Türbesi'nde cüzhanlık cihetinin tevcihi:
C.EV.557.28131.1.

EK - 7

C.EV.00557.28131.001

C.EV.557.28131.1.

Kaynakça

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),
AE.SAMD.I.1.94.1.
C.EV.485.24504.1
Mühimme Defteri, A. {DVNSMHH.d.95.47.
AE.SMTS.II.26.2589.1.
AE.SAMD.III 70-7017.
C.EV.557.28131.1.
C.EV.557.28131.1.

Kaynak Eserler

- Adiloğlu, Aziz. **XV- VI. Yüzyıllarda Şile Kazası**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021.
- Algar, Hamid. "Kâzerûniyye" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 25, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 146-148.
- Arberry, A. J. "The Biography of Shaikh Abu Ishak al-Kazaruni", **Oriens**, c. III, Leiden (1950), 163-182.
- Barkan, Ömer Lütfi. **İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskân Meselelerine Dair Toplu Çalışmalar)**, hz. Yahya Kemal Taştan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.
- Bayram, Fatih. "Kâzerûni İdealinden Osmanlı Pratiğine: Şeyh Ebû İbrahim b. Şehriyar ve Sultan Bayezid Han b. Murad Han", **XVII. Türk Tarih Kongresi içinde**, c.IV, III. Kısım, 915-923. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Bayram, Fatih. **Menâkıb-ı Ebû İshak Kâzerûni adlı kitabına önsöz**, 26. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Çağman, Filiz. Tanındı, Zeren. "Manuscript Production at the Kazaruni Orders in Safavid Shiraz", ed. Sheila R. Candy, **Safavid Art& Architecture içinde**, London: British Museum Press, 2002.
- Erzi, H. Adnan. "Bursa'da İshaki Dervişlerine Mahsus Zaviyenin Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, 1942, sayı: 2, s. 423-429.
- Graham, Terry. "Abu Ishaq Kaziruni: Founder of Sufism's First Order", **Sufi**, m: 55, 2002. 24-28.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1953.
- Günbal Bozkurt, S. "Firdevsü'l-Mürşidiyye'nin Tasavvuf Literatürü Açısından Önemi." **İran Çalışmaları Dergisi**, 6/2, (2022), 379-400.

- İbn Battûta. **İbn Battûta Seyahatnâmesi** I, çev. A.Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İrfani Vahid, Fatma-Vasık Abbasi, Abdullah-Emir Meşhedi, Muhammed. "Mürşidiyye ve Bâztâb-ı Ân der Şibh-i Karre", **Mutâlaât-ı Şibh-i Karre**, / 23, (1394), 77-96.
- Kaya, Mustafa. **438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defterindeki (937-1530) Ankara Livâsı Bölümünün Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.
- Kılıç, Orhan. **XVI. Yüzyılda Adilceva ve Ahlat (1534-1605)**, Ankara: Tamga Yayıncılık, 1999.
- Köprülü, M. Fuad. "Abu İshak Kazruni ve Anadolu'da İshakî Dervişleri", Çeviren Cemal Köprülü. **TDK-Bellekten**, (1969): 225-236.
- Mahmud b. Osman. **Miftâhü'l-Hidâye ve Misbâhü'l-İnâye (Sîretnâme-i Şeyh Eminüddin Muhammed Belyânî)**, nşr. İmâdüddin Şeyhü'l-Hükemâyî, Tahran: İntişârât-i Rûzne, 1376 hş.
- Mahmud b. Osman. **Firdesü'l-Mürşidiyye fi Esrari's-Samediyiyye (Sîretnâme-i Şeyh Ebû İshak Kâzerûni)** nşr. İrec Afşar, Tahran: Kitabhâne-i Dâniş, 1333 hş.
- Telci, Cahit. "Manisa Mevlevihânesi Mevlevihâne Olarak mı Yapıldı? Kitabesi Üzerinden Yeniden Düşünmek", **Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği Sufi Araştırmaları**, 8/15 (2017), 1-22.
- Yinanç, Refet-Elibüyük, Mesut. **Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicri 992, 971, 983 / Milâdi 1584, 1563, 1575)**, (Kayseri B.B. Kültür Yayınlar, 2009), I: 69-70.
- Zerkûb-i Şirâzi. **Şiraznâme**, nşr. M. Cevad Ceddî-İhsanullah Şükrullahî, Tahran: Metn, 1389 hş.

